

Antoni Mironowicz
(Białystok)

Nieznana wersja wypisu z ksiąg ziemskich grodzieńskich podziału dóbr rodowych po śmierci Aleksandra Chodkiewicza

Podział dóbr rodowych między Hieronimem Chodkiewiczem — kasztelanem trockim, Grzegorzem Chodkiewiczem — podkomorzym nadwornym królewskim i Jerzym Chodkiewiczem — wojewodą nowogródzkim po śmierci wojewody nowogródzkiego Aleksandra Chodkiewicza znany jest w literaturze naukowej w dwóch kopiach: oblaty tego dokumentu z 27 stycznia 1614 r., wpisanej do ksiąg ziemskich grodzieńskich, które to księgi są przechowywane w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym w Mińsku (f. 694, op. 2, nr 2636, k. 256v.) oraz oryginału dokumentu i jego kopii pochodzącej z XVIII wieku, a przechowywanej w Archiwum Młynowskim Chodkiewiczów. Archiwum to znajduje się w Archiwum Państwowym w Krakowie, Oddział Wawel [AP, Kraków, AMCh 38, s. 27-30 (oryginał), AMCh 28, s. 35-42 (kopia)]. Pierwszy dokument (oblata z 27 stycznia 1614 r.) o podziale dóbr rodowych Chodkiewiczów jest datowany na 2 stycznia 1550 r. Taką samą datę wystawienia dokumentu zawierają oryginał i XVIII-wieczna kopia przechowywana w Archiwum Państwowym w Krakowie. Oba dokumenty są w rzeczywistości potwierdzeniem z dnia 2 stycznia 1550 r. przez króla Zygmunta Augusta ugody zawartej między synami Aleksandra Chodkiewicza 6 grudnia 1549 r. Oblata z ksiąg grodzkich grodzieńskich z datą 27 stycznia 1614 r. została wydrukowana przez Józefa Maroszkę w *Prawa i przywileje miasta i dóbr ziemskich. Zabłudów XV-XVII w.* (Białystok 1994, s. 61-63). Monarcha raz jeszcze dokonał potwierdzenia podziału dóbr rodowych Chodkiewiczów 8 maja 1558 r. Ta wersja dokumentu została opublikowana przez Stanisława Kazimierza Kossakowskiego w pracy *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich* (t. I, Warszawa 1859, s. 313-318).

W Oddziale Rękopisów Wileńskiej Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie znajdują się wypisy dwóch dokumentów o podziale dóbr rodowych Chodkiewiczów z ksiąg ziemskich grodzieńskich [F4 – 36715 (A – 3901), k. 59-65]. Oba zostały wpisane do ksiąg ziemskich grodzieńskich pod datą 27 stycznia 1614 r. Pierwszy zawiera pełną wersję potwierdzenia z dnia 2 stycznia 1550 r. przez króla Zygmunta Augusta podziału dóbr rodowych między Hieronimem Chodkiewiczem, Grzegorzem Chodkiewiczem i Jerzym Chodkiewiczem po śmierci wojewody nowogródzkiego Aleksandra Chodkiewicza, a drugi — potwierdzenie monarsze tego samego dokumentu z 8 maja 1558 r. Oba potwierdzenia królewskie zawierają cały dokument ustanowiony i podpisany przez synów Aleksandra Chodkiewicza w dniu 6 grudnia 1549 r. w Brzostowicy.

Biorąc pod uwagę znane wersje dokumentu (rękopiśmienne i drukowane), wartym przytoczenia jest jej wileńska wersja, która różni się od pozostałych w wielu aspektach. Wypisy wileńskie różnią się wersją językową i niektórymi zwrotami. Przywoływane wypisy są kompletne i przez to stanowią doskonałe źródło do badań nad dziejami rodu Chodkiewiczów w XVI wieku. Najważniejszą zaletą tych wypisów jest najbliższa oryginałowi treść i forma przekazu. Opublikowane dotychczas dwie wersje dokumentu zawierają liczne nieścisłości powstałe albo z niedokładnego odczytania przez wydawców drukowanego źródła, albo z nieprecyzyjnego wykonania przez pisarza wpisu dokumentu do ksiąg ziemskich lub sporządzenia jego kopii albo też z jej niekompletności. Oba wydania zawierają treść dokumentu w nieco odmiennej wersji językowej od tej, która jest w wypisach wileńskich.

Zwracam również uwagę na wartość poznawczą dokumentu, w którym podane są najwcześniejsze informacje dotyczące zamku w Gródku, dworu w Zabłudowie czy Dojlid. W publikowanym dokumencie znajdują się inne nazwy geograficzne i topograficzne, nazwy miejscowości, które są bardzo przydatne w badaniach nad dziejami regionu. Wypis wileński jest przede wszystkim ważnym źródłem do poznania losów rodu Chodkiewiczów po śmierci wojewody nowogródzkiego Aleksandra 28 maja 1549 r.¹ W wyniku dokonanego podziału ziem Aleksandra Chodkiewicza jego syn Grzegorz, podkomorzy nadworny, uzyskał zamek Supraśl (Gródek), większą część Puszczy Błudowskiej, dwór w Zabłudowie, dobra Choroszcz, Fasty, Karakule; Hieronim, kasztelan trocki, uzyskał Bychów, Mysz i Lebedę, a Jerzy, wojewoda nowogródzki, część Puszczy Błudowskiej, Brzostowicę Wielką i Roś.

Wymienione powyższe względy raz jeszcze zachęcają do opublikowania dokumentu z 6 grudnia 1549 r. potwierdzonego przez króla Zygmunta Augusta 8 maja 1558 r. Badacz powinien zwrócić przede wszystkim uwagę na

¹ J. Jasnowski, *Chodkiewicz Aleksander*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. III, Kraków 1937, s. 354-355. Por. też biogramy synów Aleksandra Chodkiewicza – Hieronima, Grzegorza i Jerzego, tamże, t. III, s. 358-361.

treść dokumentu, jego formę i wersję językową. Przygotowując omawiany dokument do wydania wskazałem na różnice faktograficzne i językowe, które występują w tekście wypisu wileńskiego i publikowanych wersjach dokumentu. Nie wszystkie różnice językowe zawarte w publikowanych wersjach zostały tu przywołane. Wskazano jedynie na te rozbieżności, które wpływają na zrozumienie treści dokumentu lub wskazują na jego cechy językowe.

**Podział dóbr rodowych między Hieronimem Chodkiewiczem –
kasztelanem trockim, Grzegorzem Chodkiewiczem – podkomorzym
nadwornym królewskim i Jerzym Chodkiewiczem – wojewodą
nowogródzkim po śmierci wojewody nowogródzkiego Aleksandra
Chodkiewicza dokonany 6 grudnia 1549 r.**

Oddział Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego w Wilnie,
F4 – 36715 (A – 3901), k. 59-65.

Wypis z Ksiąg Ziemi Grodzieńskich

k. 59

Leta od Narodzenia Syna Bożego 1614, miesiąca Janwara, 27 dnia.

Oznajmujemy tym naszym nynieyszym i na potym buduczym, komu budet potreba toho wedaty, postanowiywszysa pered nami obliczne Pan trocki², starosta żmoydzki³, derżawca płotenski⁴, wilkieyski⁵ i telszowski, Pan Jeromin; wojewoda kijowski, podkomory nasz, derżawca kormiałowski Pan Hrehory; a krajczy nasz Wielkocho Kniaststwa Litowskocho, derżawca obolski⁶ i perelomski, Pan Jury Alexandrowiczy Chodkiewiczzy, dobrowolnie opowiedali i jawnie wyznali, iż Ich Miłosty pierwszoho uczynili meżdy soboju porównanie i deł wieczyst wo wsich zamkach, dworach i imieniach⁷ i sełach swoich ojczystych, kuplennych i wysłużonych po żywote wojewody nowohrodzkocho⁸ Pana Alexandra Chodkiewicza otca Ich Miłosti na nich spałych i kotoryje zamki, dwory, imenia⁹ i seła na ktoruju czast im dostały sia, to ony mianowite dostatecznie na listach swoich delnych opisali i tyje że

² Kasztelan trocki

³ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „żyżmorski”. Mowa tu o starostwie żmudzkiem.

⁴ Mowa tu o dzierżawie płotelskiej.

⁵ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „wilkiski”. Mowa tu o dzierżawie wilkiejskiej.

⁶ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „Obolic”. Mowa tu o dzierżawie obolskiej (Obolce).

⁷ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „miestach”.

⁸ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „nowohorodzkowo”.

⁹ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „miestach”.

listy delnyje za rukami

k. 59v.

storona storonie utwierdywszy, pod pieczatkami swoimi meży sebe podawali i tot deł i postanowienie swoje teper na tot czas pered nami opowiadali i onyje listy delnyje ukazywali, prosiaczy, abychmo to do wedomosti naszoy hospodarskoy prypustiwszy i do knih Kancelaryi naszoy zapisaty kazawszy. List nasz na jeho Ich Miłosty daty kazali i tot deł ich listom naszym utwierdzili. Onomu tych listow ich delnych¹⁰ ohledawszy weleli jesmo słowo od słowa w sey nasz list wpisawszy, kotory iż tak sia w sobie majet:

Ja Jeronym Alexandrowicz Chodkiewicz, kasztelan trocki, starosta żomoyski, derżawca płotelski, wilkieyski, telszowski; Ja Hrehory Alexandrowicz Chodkiewicz, podkomory hospodara korola Jeho Miłosti, starosta kowenski; Ja Jury Alexandrowicz Chodkiewicz wojewodzicz nowohrodzki¹¹. Szto kotoryje imienia po smerti Jeho Miłosti sławnoy pamieti¹² otca naszoho Pana Alexandra¹³ Jeho Miłosti Chodkiewicza, wojewody nowohrodzkocho otczynnye, kuplenyje i wysłużonyje na nas wedłuh prawa pryżonoho prypały i chociaczy jesmo

k. 60.

i z soboju postanowienie i słusznuju whodu¹⁴ na wiecznyje czasy¹⁵ miłost bratskuju¹⁶ zachowaty i monożyty¹⁷. I aczkolwiek majuczy Jej Miłost pani matku naszu¹⁸ na tych imieniach¹⁹ po smerti Jeho Miłosti otca naszoho, a małżonka Jej Miłosti i chotiaczy to mety jakoby Jeje Miłost do żywota swojeho tyje imienia w mocy i uprawie i na rozkazaniu swoim meła²⁰. Byli jeśmo czołom Jej Miłost jako pani matce naszoy, aby sie Jej Miłost tyje²¹ pracy podniaty raczyła i toho do żywota swojeho używaniu²² była, nizli

¹⁰ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „derżecznych”.

¹¹ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „nowhorodski”.

¹² W tekście wydanym przez J. Maroszka – „pamiaty”.

¹³ W tekście wydanym przez J. Maroszka – „Aleksandra”.

¹⁴ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „wyhodu”.

¹⁵ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „czas”.

¹⁶ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „braterskuju”.

¹⁷ W obu poprzednich wydaniach „zachowaty i możyty”.

¹⁸ Wassilissa Jarosławiczówna, wdowa po Aleksandrze Chodkiewiczu.

¹⁹ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „imenach”.

²⁰ Ten fragment różni się w poprzednich wydaniach kilkoma szczegółami. W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle brzmi: „po smerti Jeho Miłosti Otca i chotiaczy to miety jakoby jeje miłost do żywota swojeho tyje imienia w mocy i w sprawie i w rozkazaniu swoim meła”. Z kolei w tekście wydanym przez J. Maroszka – „po smierti JM otca naszoho, a małżonka JM i chotieczy to miety jakoby JM do żywota swojeho tyje imienia w mocy i w sprawie i na roskazaniu swoim meła”.

²¹ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „toje”, w tekście wydanym przez J. Maroszka – „toj”.

²² W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „w używaniu”, w tekście wydanym przez J. Maroszka – „uwzywaniu”.

Jej Miłost baczaczy²³ na leta swoi i też na choroby²⁴ toho sia podniali ne choteła i žedała nas aby chmo toje pracy²⁵ na Jeje Miłost ne prekladali, a też szkody sobie ne delali i tyje imienia w rowny del meży soboju rozdელი. Zostawujucz to sobe na kotoryi by czasty imienia pry ktorom z nas detey swoich pochoteła Jej Miłost mieszkaty²⁶, iżby Jej Miłosti wolno było to używaty, jako własnoho swoieho, do żywota Jej Miłosti; hde my obaczywszy wolu i rozkazanie Jej Miłosti i chot też chotiaczy też to mety²⁷, aby tyje imienia w lepszom postanowieniu i opatrnosti byli, jakoby ku szkode naszoy ne było, za woleju i dozwozeniem Jeho Miłosti pani matki naszoy zwoliwszy

k. 60v.

sie jesmo na to; My bratia tyje imienia, wsi odczyznyje, wysłuhu i kuplu i jakikolwiek obyczjem nabytyje porownali jesmo²⁸ to wsie na try czasti; To jest czast imieni tych perwszaja Bychow, Mysz, Lebeda²⁹; Na druhuju czast Berestowica, Rosia, Trestenica, Wolnaja³⁰, Kut w Puszczy Supraskoy; tomu Kutu od³¹ Puszczy hranica poczynaje od werchu Stawu Supraslskoho³², krajem pol mestskich, stenami do dorohi³³, ktoraja idet od Zamku Supraslskoho³⁴ czerez Les Błudowski³⁵ do mesta Narwy; toju dorohoju niczoho z dorohi ne ustupajaczy³⁶ do Uznohi Błudowskoy na protywkwo Werchu Sokoleja³⁷, hde sia toje Bołoto Sokolskoje poczynajet; Od tychże mest z dorohi na³⁸ lewo podle samoy uznohi Błudowskoy upirajucz toje uznohi

²³ W tekście wydany przez J. Maroszka – „bacieczy”.

²⁴ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „na wek swoj i też na chorobu”, w tekście wydany przez J. Maroszka – „na leta swoje i też na forobu”.

²⁵ W tekście wydany przez J. Maroszka – „zedela nas, azbychmo toy pracy”.

²⁶ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle brzmi: „na kotoryi by czasty imienia pri ktorom z nas do tej swoich pohotyła Jej Miłost mieszkati”. W tekście wydany przez J. Maroszka – „na ktoroy by czasty imieney z nas, detey swoich pry ktorom pochoteła JM mieszkati”.

²⁷ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „mity”, w tekście wydany przez J. Maroszka – „meti”.

²⁸ W tekście wydany przez J. Maroszka – „po rownow die”.

²⁹ Mowa tu o miejscowościach Bychów (woj. mścisławskie), Mysz (woj. nowogródzkie) i Lebioda Wielka (woj. wileńskie).

³⁰ W tekście wydany przez J. Maroszka – „Trostenica, Wołnaia”. Mowa tu o miejscowościach Brzostowica Wielka, Roś, Kamienica i Wolna.

³¹ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „do”.

³² Staw koło Gródka.

³³ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „asz do dorohi”.

³⁴ Zamek w Gródku.

³⁵ Puszcza Błudowska.

³⁶ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „niestupajaczy”, w tekście wydany przez J. Maroszka – „ne wstupuuczy”.

³⁷ Wierchsokole, osada nad rzeczką Świniobródka.

³⁸ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „w”, w tekście wydany przez J. Maroszka – „u”.

aż do Zygmunutowoy Chaty³⁹; a od Zygmunutowoy Chaty prosto⁴⁰ czerez Lupicz Bor do Petrowoy haty, a od Petrowoy haty czerez Borki w seredynu Oзера Stojaczoho, aż do tojeż hranicy bołotom podle stawu do prorobkow mestskich, do tojeż Piaty⁴¹, od kol sia poczała taja hrań; A na tretiju czast położyli jesmo Zamok Supraslski ze wsieju Puszczoju i Dwor Zabłudowie⁴², imienie Choroszczu⁴³

k. 61.

i Dojlidy i Karakuli⁴⁴ w ich hranicach i z ludzmi; I na Wołyniu Berest imiene⁴⁵; Tyje imiene so wsieju Puszczeju Supraslskoyu, jako sia sama w sobie i swoich hranicach majet, krom toho Kuta, kotory ku czasty berestewickoy przyłuczon. I też ni naczom ne naruszujuczy hranic monastyrskich, kotoryje jest menowite na liste⁴⁶ sławnoy pameti otca naszego Jeho Miłosti opisano. Tyje imena jako jest rozłożony na try czasty z dworcami i z bojarami, i z ludzmi, i z ich zemlami, i so wsimi pożytkami⁴⁷, jako sia samo w sobie każde z osobna majet u hranicach swoich zachowujuczy, a kotoryje whody bortnoho derewa z tych imeni i senožati, bortniczkie w Puszczy Supraslskoy jest, to majet byt derżano i sprawowano wodle starodawnoho obyczaju, ku tym dworam, ku kotorym to i perwej przynależało niżli kotoryje senožaty pred tym w tojże Puszczy Supraslskoy z tych dworow kotoryje na druhuju czast przysłużajut⁴⁸, a ne ku toj⁴⁹ Puszczy dla łowow koszywali, tych kositi, ani sia onych⁵⁰ z tych dworow wstupy ne majut. A dom wilenski⁵¹ majem na penenzy⁵² osumowawszy

k. 61v.

i to na try czasti rozłożyty i jeśliby kotory z nas chotył toj dwor mety

³⁹ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „czasti”, w tekście wydanym przez J. Maroszka – „Hati”.

⁴⁰ Fragmenty „a od Zygmunutowej Chaty prosto” i „czerez Lupicz Bor do Petrowej haty, a od Petrowej haty czerez Borki” nie występują w wydaniu S. Kossakowskiego.

⁴¹ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „Platy”, w tekście wydanym przez J. Maroszka – „Pety”.

⁴² Dwór w Zabłudowie.

⁴³ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „Chworoszcze”, w tekście wydanym przez J. Maroszka – „Foroszczu”. Mowa tu o miasteczku Choroszcz.

⁴⁴ W obu poprzednich wydaniach „Karakuły”. Mowa tu o wsi Dojlidy i dworze w Karakulach.

⁴⁵ Beresk koło Włodzimierza Wołyńskiego.

⁴⁶ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „miste”.

⁴⁷ W tekście wydanym przez J. Maroszka – „pożytki”.

⁴⁸ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „prysłużajut”, w tekście wydanym przez J. Maroszka – „prysłuchajet”.

⁴⁹ W tekście wydanym przez J. Maroszka – „a jako toj”.

⁵⁰ W tekście wydanym przez J. Maroszka – „ani sie z nich”.

⁵¹ Dwór Chodkiewiczów w Wilnie.

⁵² W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „pieniezny”.

majem my w tojże sume penenzy jemu wżyczyty⁵³, a nikomu obcomu; a szto sia dotyczyt Jej Miłosti pani matki naszoy mieszkania majem każdy pry ktorom z nas synu swojom pochoczet meszkaty⁵⁴ z osobna dla lepszoj wczasnosty wychowania Jej Miłosti na każdy hod, aż do żywota Jeje Miłosti⁵⁵ wodle rejestru, kotory pod peczatami naszymi jest sprawlen, a do ruk brata naszeho to majet byti dawano; a on wo wsem wczasnosti⁵⁶ Jej Miłosti majet czyniti, jako prysłusza synu ku matce. Czelad też newolnaja wsia majet byt⁵⁷ na troje rozdelen, każdomu z osobna po czasti; Uradniki⁵⁸ kotoryje na tych imeniach po smierti otca naszoho zostali, tyje majut pered wsimi nami liczby so wsieho czyniti, jeśliby kotory wczom wynen został, odyń bez druho ne majem⁵⁹ jeho karati. K tomu też płaty kotoryje przszy teperesznoho hodu wsi na odno mesce k. 62.

majut byty zneseny i dany do ruk naszych spolnych. Dołh też oycowski⁶⁰ kotory po Jeho Miłosti ostał majem na try czasti rozrachowaty⁶¹ i każdy za rowno czast swoju płatyty, nizli jeśliby kotory dołh w niewiedomosti został, a potym by sia okazał tohdy majem z tych czasty zarowno płatyty, a toje naszoje postanowienie jako wyżej naznaczeno i napisano, majem my i potomkowie⁶² naszymy mezy soboju i potomki naszymi wiecznymi czasy derżaty, niczym z toho podpisu⁶³ naszeho ne wystupujucz. A jeśliby kotory z nas toje postanowienie nasze meł na czomkolwek wzruszyty a wedłuh seho listu naszeho derżaty ne schotel, tot majet winy zapłatyty nam brat dwie tysiaczy kop hroszy litowskoy monety, a predsia wedłuh toho postanowienia naszeho majet byty derżano na wiecznyje czasy. Jakoż dla lepszoj naszeho upewnienia⁶⁴ i wedomosty peczaty jesmo swoi pryłožyli k semu naszomu listu.

k. 62v.

Pisan w Berestowicy od Leta Bożeho Narożenia Tysiacza Piatsot Sorok Dewiat, mesaca Decembra, szestoho dnia Indykta osmoho.

⁵³ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „użyczyti”, w tekście wydanym przez J. Maroszka – „wżyczyti”.

⁵⁴ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „acz to sie dotyczye Jej Miłosti Pani Matki Naszej mieszkania majemy każdy pri ktorym z nas synu swojemu pochoczet meszkaty”. W tekście wydanym przez J. Maroszka – „a szto sia dotyczyt JM pani matki naszey, jey mieszkanie majem każdy pry ktorom z nas synu swoim pochoczet meszkati”.

⁵⁵ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle fragment ten nie występuje – „na każdy hod, aż do żywota Jeje Miłosti”.

⁵⁶ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „wczasnosti”.

⁵⁷ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „Czelad tei nowotnaja w sej list”.

⁵⁸ W tekście wydanym przez J. Maroszka – „wradniki”.

⁵⁹ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „majet”.

⁶⁰ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „ostrowski”.

⁶¹ W tekście wydanym przez J. Maroszka – „prozrachowati”.

⁶² W tekście wydanym przez J. Maroszka – „potomki”.

⁶³ W tekście wydanym przez J. Maroszka – „opusu”.

⁶⁴ W opublikowanym przez S. Kossakowskiego źródle – „ustanowienia”.